

JOHN LIEP

DRONNINGENS MØNT

Om penge, rang og distinktioner

Som store dele af befolkningen fulgte jeg med på tv på kronprinsparrets bryllupsdag i maj. Men det var om aftenen, da de kom til taflet på Fredensborg, at min opmærksomhed skærpedes. Jeg ventede spændt på billeder fra bordopdækningen. Og dér kom de: Flora Danica-service, sølvbestik, krystalglas – og til højre for glassene: et lille plasticetui. „Der har vi jo etuiet!“ sagde jeg begejstret til min kone. Det var et stort øjeblik for en pengeforsker. Jeg var blevet opmærksom på denne fascinerende skik godt et års tid før i forbindelse med studier af det danske ordens-, medalje- og pengevæsen. I etuiet lå nemlig en kongelig bordgave til hver middagsgæst: den nyslåede erindringsmønt for dagens royale begivenhed. 200 kroner i sølv med dobbeltportræt af Frederik og Mary. Et udtryk som „200 kr. kuverten“ får jo her en helt ny og anderledes betydning.

Jeg skal senere vende tilbage til dette interessante fænomen, men vender mig først til et sted, hvor jeg har færdedes mere hjemmевandt: Rossel Island i øhavet øst for Ny Guinea.

Under mit sidste besøg på Rossel i 1990 døde min gamle ven Mgwimia om natten den 7. januar. Landsbyen blev vækket af højlydt jamren. Før solopgang blev hans lig lagt under et pælehus i landsbyen, omgivet af grædende slægtninge. Da solen var stået op, hængte de en kostbar dansehalskæde af røde skalperler ned fra en bjælke over ham. Hans bedste *ndap*-skalpenge blev lagt på række på lagenet over hans bryst. Det var arvestykker fra hans far og nogle, han selv havde erhvervet gennem livet. Der lå Mgwimia på *lit de parade* i nogle timer, før kostbarhederne blev fjernet og gemt bort igen.

Udstillingen af noget, der godt kan kaldes penge, som hæderstegn på den dødes krop illustrerer en sammenvævning af rang og pengemidler, som findes mange steder i Stillehavsområdet. Det er et felt, jeg i de senere år har forsøgt at opbygge en forståelse af. I denne artikel vil jeg give nogle eksempler fra Oceanien på, hvordan økonomisk værdi og social status kan repræsenteres i et fælles system af værdiobjekter, og jeg vil inddrage teorier, der belyser dette fænomen. I artiklens sidste del vil jeg udnytte disse indsigter til at kaste et etnografisk blik på danske officielle værdirepresentationer: ordener, medaljer – og penge.

Lad mig først kort beskrive skalpengene på Rossel, der satte mig i gang med at udforske det, jeg kalder rangpenge.

Rangpenge på Rossel Island

Der er flere former for kostbarheder og penge i brug på Rossel: to serier af skalpenge, røde halskæder, ceremonielle stenøkser af grønsten og staten Papua Ny Guineas moderne pengesedler og mønter. Her må jeg indskrænke mig til en meget forenklet beskrivelse af den dominerende skalpengeform, der kaldes *ndap*.¹ Det er runde eller ovale, tilslebne skaller af *Spondylus* muslingen.² *Ndap* findes i omkring tyve klasser, der er ordnet i rang fra almindelige stykker af lav værdi i den nedre ende af systemet op til sjældne, navngivne kostbarheder i toppen. De sidste anses for at være meget gamle og lavet af guderne. Allerøverst står en enestående skal, *Anöwö*, der er så værdifuld, at den ikke har været brugt i mands minde. Lige under er der nogle få klasser med skaller, der blev brugt til at betale for „det højeste gode“, menneskers liv, dengang man endnu dræbte mennesker og åd dem ved kannibalfester. Siden den britiske kolonimagt pacificerede øen omkring forrige århundredskifte, har de heller ikke været i brug. Derfra og et stykke ned ad rangstigen er der klasser med skaller, der endnu optræder i ceremonielle betalinger, men pro forma. De ejes fortrinsvis af ældre, indflydelsesrige mænd, der stiller dem til rådighed for en kort tid som en slags depositum eller garantibevis for en betaling.³ (For eksempel findes der i den højeste af disse klasser, den der kaldes *chaa-mandü*, kun godt tyve stykker, spredt over øen. Hver af dem har sit eget navn. For at et giftermål skal blive anerkendt, må en af ejerne af disse skaller overtales til at lade den deponere hos brudens morbror – hendes nærmeste mandlige matrilineære værg. Det sker ved en offentlig ceremonie, der autoriserer ægteskabets gyldighed).

Ejerne af skaller i disse rangklasser er i reglen til stede ved festen, hvor betalingen afholdes. De optræder som vidner og ser efter, at alt går rigtigt til. Derefter gives den værdifulde skal tilbage til ejeren, og den egentlige betaling finder sted med *ndap*-skaller af lavere værdi. Den egentlige cirkulation af skalpenge finder altså sted med skaller fra den nederste halvdel af systemet. Det er dem, der funktionelt ligner penge i vores forstand mest. Her kunne folk også anslå deres værdi i moderne penge. Det kunne ikke lade sig gøre for skaller længere oppe i rangsystemet.

Skalpengene på Rossel bruges i et vidt omfang af betalinger. Først og fremmest betales de i hundredvis som brudepris, når en mand gifter sig. Skaller til brudeprisen samles ind fra mange kilder, men brudgommens fars og mors klan er hovedbidragydere. Enhver ung mand, der vil giftes, er nødt til at stå sig godt med sine ældre slægtninge og indflydelsesrige *big men*, hvis de skal sponsorere hans giftermål. Skalpenge betales også mellem klanerne efter traditionelle regler som en slags erstatninger, når et ægteskab opløses efter dødsfald. Disse betalinger har bl.a. betydning for rettigheder over afdødes børn og brugsret til jord.⁴

Da skalpenge udgør betalingen ved ægteskabets indgåelse og afslutning, spiller de altså en central rolle i den sociale reproduktion: hele den proces, der viderefører slægtskabsforbindelser mellem klanerne gennem generationer og påvirker rettigheder over personer og ressourcer. Da de ældre mænd fortrinsvis kontrollerer de mere værdifulde skalpenge, udøver de herved en betydelig magt over resten af befolkningen. Denne magt har de beskyttet ved at fastholde et forbud mod, at brudeprisen og de vigtigste dødsrerstatninger kan betales i moderne penge.

Skalpenge indgår også i betalinger for højt værdsatte produkter som svin, huse og kanoer. De kan endda betale for haveafgrøder og for visse arbejdsydelse. Før i tiden, da

big men holdt prostituerede som indtægtskilde, kunne de også betale for erhvervelsen af dem og for deres seksuelle ydelser.

Der er områder af økonomien på Rossel, hvor skalpenge ikke bruges. I hverdagens subsistensøkonomi forenes mænds og kvinders arbejde i familien, hvor de deler deres produkter. Familier hjælper hinanden med arbejdstjenester og gensidige gaver. I denne domestiske sfære bruges penge ikke. I en anden sfære bruges moderne penge til at betale for handelsvarer, der importeres udefra. Det er i en tredje ceremoniel sfære, at skalpenge optræder. Sfærene er dog ikke helt afgrænset fra hinanden. Ved svinefester blandes moderne penge og skalpenge, og i nogle tilfælde ligner det mere et kødmarked end en traditionel ceremoniel betaling. Skalpenge af lav rang kan altså i et vist omfang substituere moderne mønt og omvendt. I samkvemmet mellem økonomierne er Rossels skalpenge i den nedre ende af systemet blevet mere pengeagtige, „monetariserede“, og der har gennem det 20. århundrede været en betydelig inflation, hvor flere og flere *ndap* af lav rang er blevet produceret, og betalinger er vokset.

Der er dog tydelige forskelle fra penge i vores forstand. Dels forekommer de nedarvede højrangsskalpenge, der ikke cirkulerer, men midlertidigt kaster glans over pengeceremonier, mere at være rangtegn end penge. Dels er skallerne i de lavere rangklasser ikke ensartede, ombyttelige enheder, der indgår i et kvantitativt system. De er stykker af forskellig kvalitativ rang. Normalt foregår betalinger ved, at sæt på ti skaller på linje lægges frem på jorden i fuld offentlighed. En sådan række *ndap* består af skaller fra flere rangklasser, der er ordnet efter stigende rang. Rækken kan være mere eller mindre værdifuld efter, hvor langt op i rangsystemet den spænder. Det er ældre og betydningsfulde personer, mest mænd, der sidder nærmest i kredsen af folk, når en betaling bygges op. De leder indsamlingen af skaller og bidrager normalt med de mest værdifulde stykker.

På den måde fremtræder en ceremoniel betaling som en offentlig udstilling af statuspositioner, samtidig med at den udgør en overførsel af værdi. Man kan se pengærækkerne på jorden som en slags kugleramme eller regnebræt, der fremviser statusforskelle mellem bidragerne, såvel som modtagerne, af betalingen. Det var også pengeskallernes rolle som personlige tegn på værdi og anseelse, der viste sig ved udstillingen af dem på Mgwimias krop ved hans ligbegængelse.

Udforskningen af Rossels komplicerede ceremonielle udvekslinger og skalpenge, der var vanskelige at forstå efter gængse pengebegreber, blev min introduktion til rangpenge i felten og mange års forsøg på analyser bagefter. Skalpengesystemet på Rossel er gennemsyret af hierarki. Det forekommer derfor mærkeligt, at *samfundssystemet* ikke er formelt hierarkisk.⁵ Det er ikke noget rangsamfund. Politisk indflydelse opbygges af *big men* gennem års indsats i udvekslingssystemet. Der er ulighed, og den bygger på kontrol over skalpenge, der for de højere rangklassers vedkommende nedarves. Magtforholdene kan karakteriseres som et plutokrati eller pengevælde, men det bygger ikke på sociale rangklasser. Jeg måtte gå længere ud i Stillehavet for at finde eksempler på sammenhæng mellem socialt hierarki og rangpenge.

Andre rangpenge i Oceanien

Hierarkiske samfund er almindelige i andre dele af Oceanien – især i Polynesien og Mikronesien – og længere vestpå i det indonesiske øhav. Her optræder rangordnede

penge eller værdigenstande (*ranked valuables*) flere steder. Vi finder f.eks. de berømte antikke glaspenge i Palau-øgruppen i Mikronesien (nu Republikken Palau).⁶ De hører sammen med Rossels skalpenge og et eller to andre tilfælde til de mest komplekse indfødte pengesystemer i den antropologiske litteratur. Jeg fik mulighed for at stifte bekendtskab med Palau pengene under et besøg, jeg gjorde i Palau for nogle år siden (Liep 2003). I det østlige Indonesien forekommer rangordnede værdigenstande på ø efter ø. Det kan være gonggonger, gammelt kinesisk porcelæn, elefantstødtænder eller guldsmykker.⁷ I Polynesien er de kendteste eksempler på rangordnede værdigenstande de berømte *fine mats* i Samoa, som kvinder fletter af pandanusfibre, og tilsvarende måtter og *tapa* (basttøj) i Tonga.⁸ Disse kostbarheder af plantefibre varierer i værdi efter hvor meget arbejde, der er gået til deres fremstilling. Grove måtter, der er hurtigt lavet, udveksles i hundredvis ved ceremonier som bryllupper og begravelser og kan købes på markeder i Samoa. Måtter, der er flettet af tynde fibre og har taget måneder eller år at fremstille, er langt mere værdifulde.⁹ Her påvirkes deres status også af historisk anseelse. De blev flettet af aristokratiske kvinder, de er klenodier, der bliver opbevaret gennem generationer, og de udveksles kun i sjældne tilfælde mellem slægtsgrupper. Det samme gælder måtter og basttøjer i Tonga.

Selv om materialet, disse indfødte værdigenstande består af, veksler fra sted til sted, er der lighed mellem deres funktioner og rolle i de lokale samfundssystemer. I alle tilfælde drejede det sig om samfundets traditionelle centrale værdiobjektifikation: den alment anerkendte materielle repræsentation af værdi. Disse genstande spillede en central rolle som betalingsmiddel i den sociale reproduktion og gør det til en vis grad endnu. De kan eller kunne også betales ved overtagelse af høvdingetitler, ved fredsslutninger, som erstatninger og bøder eller for større konstruktionsarbejder som kanoer eller huse. De er rangordnede som Rossel-pengene. I toppen af systemerne findes meget værdifulde enheder, der ejes af høvdinge og aristokrater. Disse kostbarheder har deres eget navn, og deres hellige mytologi og udvekslingshistorie genfortælles omhyggeligt inden for slægten. De er slægtens arvestykker, der undertiden bæres eller fremvises ved ceremonielle lejligheder. Man skiller sig kun nødt af med dem og søger at arrangere fremtidige udvekslinger, så man kan få dem tilbage i slægten igen. Længere nede i systemet er der mindre værdifulde, mere masseproducerede genstande, der udveksles mere frit. Det er sket, at værdiobjekter af lav rang er gået af brug og erstattet af moderne penge i betalinger, som i Palau – eller at de er blevet til varer, der købes og sælges for moderne penge og optræder sammen med penge i slægtskabsbetalinger. Det er dog påfaldende så „livskraftige“ disse indfødte betalingsmidler stadig er, selv om samfundene i generationer har været inddraget i kapitalismen, globaliseringen og den moderne pengeøkonomi.

Hvad skal man stille op med disse systemer af kostbarheder, der i den øvre ende minder om slægtsklenodier og hæderstegn og i den nedre mere om penge?

Pengeteori

Der er i hovedsagen to teoretiske tilgange til penge. Man kan vælge en smal definition og reservere pengebegrebet til at gælde et alment *udvekslingsmiddel*. Når denne pengefunktion, som i vores markedsøkonomi, er den dominerende, følger andre funktioner (som betalingsmiddel, regnskabsenhed, værdimåler og værdiopbevaring) deraf som

sekundære funktioner. Sådant en restriktiv pengeopfattelse udelukker mange indfødte penge, fordi de ikke primært er et udvekslingsmiddel til køb og salg på et marked. En del antropologer og nogle pengeforskere har derfor valgt en bred pengedefinition, der også omfatter objekter, der bare udfører en eller flere af ovennævnte funktioner (se f.eks. Dalton 1965). Pengeforskere som Einzig (1966:317) og Crump (1981:10-11) anser funktionen *betalingsmiddel* som den mest oprindelige og grundlæggende. De „rangpenge“, jeg her skriver om, er alle midler i sociale betalinger, omend ikke i videre grad kommercielle, og falder inden for en bred pengedefinition. Men dermed er vi ikke kommet nærmere rangpengenes særlige natur. Her må søges inspiration i mere specifikke teorier.

David Graeber (2001:kap. 4) har skitseret en teori om penge og magt, hvor han fremfører, at ting, der er blevet til penge (*currency*), mange steder i verden har været brugt som personlige prydelser. Udstillet på kroppen har de været tegn på ære og position vundet gennem tidligere handlinger, synlige tegn på magt.¹⁰ Graeber sætter et skel mellem sådanne pengeformer og moderne penge (*money*), som med kapitalismen er blevet et alment abstrakt værditegn. Penge i denne form er ensartede og anonyme. Ja, i dag foregår de fleste pengetransaktioner ikke længere gennem udveksling af sedler eller mønter, men som manipulationer af elektroniske bits mellem bankkonti. Penge er ifølge Graeber blevet et skjult magtpotentiale.

Keith Hart har i en indflydelsesrig artikel (1986) vist, at britisk socialantropologi med Malinowski og Firth har fulgt en liberalistisk pengeopfattelse af penge som udvekslingsmiddel, et instrument for markedet (altså den smalle definition nævnt ovenfor). En anden tradition, der især blev hævdet af tyske forskere som G.F. Knapp og Max Weber og fortsatte med Karl Polanyi, ser penge som et symbolsk tegn (*token*) for staten og dens autoritet. For Hart ligger sandheden midt imellem: Penge befinder sig altid i et spændingsfelt mellem vareudveksling og politisk autoritet.

En beslægtet betragtning er fremført af Igor Kopytoff (1986). Han hævder, at der findes en almen tendens til omsiggribende varegørelse (*commoditization*), der fremmes af penge, som han ser som en „udvekslingsteknologi“. Denne proces holdes i forskellige samfund mere eller mindre i skak af en modsatrettet kulturel proces: singularisering. Her unddrages ting fra vareomsætningens værdinivellerende omgang og fremstår som enestående og ofte hellige. De bliver statsejendom og kongelige monopoler, eller deres udveksling begrænses til en lukket sfære. Med Harts og Kopytoffs teorier kan man se, hvordan rangpenge imod den øvre ende mere og mere er politiske symboler og singulariserede, hellige objekter. Jeg har brugt Kopytoffs teori til at forklare en proces af, hvad jeg kalder „pekuniær skismogenese“ for Rossel-pengenes vedkommende (Liep 1999). Skismogenese er Batesons begreb for eskalerende kommunikationsprocesser (Bateson 1973 [1935]). De kan enten forløbe symmetrisk eller asymmetrisk. I bunden af *ndap*-skalpengesystemet er skallerne i konkurrence med moderne penge blevet flere og mere varegjorte eller monetariserede. I toppen er de derimod blevet mere singulariserede. Det drejer sig om de klasser af skaller, der ejes permanent af *big men*, men stadig har en vigtig formel rolle i ceremonielle udvekslinger. De cirkulerede tidligere mere frit, men efter en brand omkring tiden for 1. Verdenskrig, hvor en del værdifulde skaller blev flammernes bytte, besluttede øens ledende *big men*, at skaller i de klasser skulle blive hos dem, der på det tidspunkt besad dem, og bruges, som det siden er sket.¹¹ Mens de nederste pengeklasser altså har nærmet sig moderne penge, har de øverste fjernet sig fra dem.

En teori, der blev endnu mere inspirerende for min forståelse af rangpenge, var Annette Weiners om „uafhængelige besiddelser“ (*inalienable possessions*) (Weiner 1992). Disse kostbare besiddelser er genstande, der i princippet er urørlig slægtsejendom. De går i arv som vidnesbyrd om herkomst, slægtshistorie og forbindelse til det hellige. På den måde „autentiserer“ de ejernes identitet og krav på ære og respekt. Weiner forsøgte at vende perspektivet på udveksling på hovedet. I stedet for *reciprocitet*, forpligtelsen til at give og modtage, var det grundlæggende motiv for Weiner „keeping-while-giving“: at holde fast i noget, der befinder sig hinsides almindelige værdimål og skille sig af med noget andet. I stedet for reciprocitetens ækvivalensprincip, der medfører lighed, er effekten af uafhængelige besiddelser at gøre forskel (*distinction*) på folk. De er derfor grundlag for hierarki. Ting af lavere rang, der har del i de urørlige besiddelsers „aura“, kan derimod gives bort og cirkulere mere frit.

Weiner var uheldig med sin begrebsformulering, der fik en del antropologer til at afvise hendes ideer (f.eks. Mosko 2000). Mange af de genstande, hun omtalte, er ikke totalt holdt uden for omløb, men udveksles med stor omtanke inden for de højere statuslag – som de kula-genstande af høj rang, hun skriver om i sit kapitel om kula-udvekslingen.¹² Men hendes bog blev for mig en bekræftelse på, at de forhold ved udvekslingssystemet på Rossel, jeg havde forsøgt at forstå, ikke var et afvigende tilfælde. De havde et videre slægtskab med andre systemer i Oceanien. Højrangsskalpenge på Rossel var jo virkelig „uafhængelige besiddelser“ og virkningen af „keeping-while-giving“ for magtudøvelse var tydelig. Desuden kunne jeg med Weiner bedre forstå, hvordan rangordnede værdiobjekter kunne demonstrere statusforskelle. Det var hendes bog, der først og fremmest inspirerede mig til at læse komparativt om rang og udveksling og udvikle et begreb om „rangordnet udveksling“ (Liep n.d.).

Det skal jeg give endnu et eksempel på. Det handler om de tidligere nævnte glaspenge i Palau. Det vil føre for vidt at give en nøjere beskrivelse af pengesystemet, der er meget komplekst. Lad det være nok at sige, at det er et udpræget rangordnet system. Pengene består af glasperler af forskellige former og farver, der formentlig går tilbage til århundrederne omkring vor tidsregnings begyndelse (Thijssen-Etison 1997:38). Højest i rang står gule eller rødbrune, buede stykker, der kaldes *bachel*.¹³ Samfundet var, som det kendes fra historisk tid fra slutningen af 1700-tallet, ligeledes stærkt hierarkisk. Nedstammingsgrupper og deres høvdinge var af forskellig rang. Landsbyernes klubhuse blev styret af et hierarki af (ideelt) ti høvdinge, hver leder af sin lineage og hver med en bestemt plads i rangordenen.

Den tyske antropolog Augustin Krämer beskrev fra den tid, da Palau var tysk koloni, hvordan en klub i 1910 havde fældet tømmer for koloniregeringen og modtog én værdifuld *bachel* som betaling. Den beholdt høvding nr. 1, den øverste, selv. Men han tog en *chelbuche*, en perle af noget lavere rang, fra sin egen formue og gav til høvding nr. 2. Han beholdt den perle, men gav én af endnu lavere værdi til høvding nr. 3. Sådan fortsatte fordelingen ned gennem hierarkiet: Hver høvding fik et pengestykke ovenfra og gav et mindre værdifuldt videre – ned til høvding nr. 10, der modtog en perle „af ringe værdi“ (Krämer 1926:170).

Denne *case* viser smukt, hvordan rangpenge på samme tid kan fungere som betalingsmidler og som graduerede tegn på rang, der fra oven „drypper“ trin for trin ned ad en rangstige. Rangforskelle demonstrerer sig her på en måde, som minder om ordensgrader.

Ordener, medaljer og penge i kongeriget Danmark

Da Malinowski skulle forsøge at give sine læsere et indtryk af betydningen af de berømte skal-kostbarheder i kula-udvekslingen sammenlignede han dem med kronjuveler (1922:88-9). Malinowski (1921) bekendte sig til den smalle pengedefinition og benægtede, at kula-genstande kunne være penge, da de ikke var midler i kommerciel udveksling. Mine studier af rangpenge i Oceanien har ført mig ad en anden vej til en bred definition af penge. Det ville dog være ubilligt at opdele et system af værdiobjekter, som af brugerne regnes som en helhed og kaldes for „penge“, i en nedre del, der anerkendes som penge og en øvre del, der ikke gør. Men når jeg har ledt efter en analogi, der populært kunne formidle betydningen af Rossels skalpenge og andre rangpenge, har jeg sagt, at for at forstå dem må man sammenligne dem med hele vores kompleks af offentlige værdiobjekter: kronregalier, ordener, medaljer – og penge. Nu synes jeg, det kunne være morsomt at bruge analogien den modsatte vej og rette det etnografiske blik mod netop disse danske officielle værdiobjekter.

Nationens højeste værdigenstand er enevoldskronen, Christian V's krone fra 1671, der sammen med de andre kronregalier, scepteret, æblet og sværdet, forvares i det kongelige skatkammer på Rosenborg Slot (Boesen 1986). Kronen er prototypen på uafhængelige besiddelser, der aldrig ville kunne sættes til salg. Den er kongehusets og statsmagtens symbol, afbildet på rigsvåbenet og på statsinstitutioners bygninger og logoer (Bartholdy 1995).¹⁴

Under disse absolut urørlige kostbarheder findes en række værdiobjekter, der uddeles efter nøje regler og overvejelse af kongehusets ordenskapitel. Det er det officielle danske ordenssystem, der med sine rangklasser repræsenterer grader af ophøjelse og anerkendt fortjeneste i samfundet. Den højeste orden er *Elefantordenen*, der går helt tilbage til midten af 1400-tallet (Christensen 1998). Den gives til medlemmer af kongefamilien, udenlandske regenter og statsoverhoveder (typisk ved statsbesøg) og enkelte overordentligt hædrede personer.¹⁵ Den anden orden, *Dannebrogordenen* (ibid.), er inddelt i klasser og repræsenterer et udtalt hierarki:

Storkommandør af Dannebrogordenen

Første klasse:

Storkors af Dannebrogordenen med bryststjerne af diamanter

Storkors af Dannebrogordenen

Anden klasse:

Kommandør af 1. klasse af Dannebrogordenen

Kommandør af Dannebrogordenen

Tredje klasse:

Ridder af 1. klasse af Dannebrogordenen

Ridder af Dannebrogordenen

Hierarkiet understreges også af stigende eksklusivitet fra bunden mod toppen. Danske riddere af Dannebrog fylder 182 spalter i Hof- og Statskalenderen. Storkommandørkorset er derimod forbeholdt en snæver kreds af kongefamilien og kongerne af Sverige og Norge, i alt syv personer. Alle danske ordener er faktisk også uafhængelige besiddelser, der følger princippet om „keeping-while-giving“. Modtagerne må ikke skille sig af med dem, og efter deres død skal decorationen tilbageleveres til Ordenskapitlet (Hof-

og Statskalenderen 2004:21). Modtagerne besidder dem, men de tilhører stadig kongehuset. Man kan sige, at ordener stadig er et „nådestegn“, der binder modtageren i et loyalitetsforhold til kronen.¹⁶

Oprindeligt var ordensdekorationer forbeholdt adelen, men med borgerskabets opstigning til økonomisk magt og indtræden i embedsstanden blev ordener, især efter den Franske Revolution, i stigende grad også tildelt borgerlige. Der blev desuden behov for at kunne tildele tegn på fortjeneste videre ud i samfundet. Medaljesystemet blev derfor udviklet til en lang række kategorier. Igen udtrykker det en tydelig hierarkisering:

- Fortjenstmedaljen i guld (kun 7 nulevende modtagere)
- Fortjenstmedaljen i sølv (85 spalter i Hof- og Statskalenderen)
- Den kongelige belønningsmedaille af 1. grad med krone
- Den kongelige belønningsmedaille af 1. grad
- Den kongelige belønningsmedaille med krone
- Den kongelige belønningsmedaille¹⁷

Fortjenstmedaljen i sølv og Den kongelige belønningsmedaille tildeles i al væsentlighed for lang og tro tjeneste henholdsvis hos det offentlige og i den private sektor.¹⁸

Der er yderligere en række kongelige medaljer, som f.eks. den eksklusive medalje *Ingenio et arti*, der i sjældne tilfælde gives til videnskabsmænd eller kunstnere. Erindrings- og mindemedaljer tildeles ved større begivenheder i kongehuset. Universiteterne, Kunstakademiet og Det kgl. Videnskabernes selskab har deres egne medaljer – og medaljer uddeles også af et antal andre organisationer – sportsmedaljer ikke at forglemme. Der er altså et omfattende og komplekst system af tildeling af hæderstegn i form af medaljer. Men her koncentrerer jeg mig om det officielle, statslige belønningssystem, der forestås af den kongelige institution.

Når vi nu går over til at tage pengesystemet i betragtning, er det klart, at vi bevæger os over i en anden sfære. Hvor ordener og medaljer er kvalitative tegn på offentlig værdisætning, er penge anonyme kvantitative værdimål og midler for kommerciel udveksling. Pengeøkonomiens vækst og dominans i det kapitalistiske samfund har fremkaldt en polarisering eller skismogenese mellem på den ene side penge, som alle bruger, men „som man ikke taler om“, og på den anden side ordener og medaljer, der ved ceremonielle lejligheder bæres offentligt som et alternativt tegn på social værdi. Der vil ikke være grund til at opstille en liste over sedler og mønter fra 1000 kroner-seddelen og ned til den ydmyge 25 øre, for det er ikke en *rangliste*.

Vi står altså over for to modstillede sfærer af officielle værdirepræsentationer: på den ene side penge og på den anden side ordener og medaljer. Den moderne kapitalistiske udvikling har selvstændiggjort økonomien og gjort den til den dominerende kraft i samfundet. Penge er blevet det omfattende element for løn, indkomst, gevinst, fortjeneste, profit og kapital.¹⁹ Men behovet for en alternativ symbolisering af værdi som autoriseret officiel værdisætning er ikke blevet fortrængt.

Ordener ligner ikke rigtigt penge, og deres historiske oprindelse er anderledes. Ordener var oprindeligt ridderforeninger, oprettet af fyrsterne for at knytte adelsmænd til regenten. Deres forbillede var de kirkelige ordener. Ordenstegnet, givet af fyrsten, var et pant på ridderens troskab til denne. Senere er ordet „orden“ overgået til at betegne selve objektet. Ordener havde som regel form af korsets tegn, senere udfyldt som stjerner

(Bartholdy 1999). Ordener er prydelser, der har træk tilfælles med de højrangspenge, jeg har beskrevet fra Oceanien, men formmæssigt adskiller de sig hos os fra medaljer, som ligger nærmere mønter. Medaljer hed oprindelig „skuemønter“ og blev „slået“ til minde om vigtige personer eller begivenheder (Jensen 1999). De bærer som mønter monarkens portræt på den ene side, og de præges som mønter stadig på Den kongelige Mønt. Hvor ordener har udviklet sig fra smykker, har medaljer udviklet sig fra mønter. Alligevel opfattes de to sidste som meget forskellige værditegn.

Der kan dog spores en forbindelse mellem de to alternative sfærer for værdisætning. Ved store begivenheder i kongehuset som f.eks. regeringsjubilæer, sølvbryllupper eller, som nyligt, prinsebryllupper præges særlige erindringsmønter. Der fremstilles et stort antal 20 kroners mønter, der går ud i almindeligt omløb. Men derudover præges også et antal mønter af sølv med pålydende 200 kroner (Jensen 2001). De kan bestilles fra Nationalbanken, og selv om de teoretisk ville kunne bruges som betalingsmiddel, er de først og fremmest samlerobjekter. 600 af disse sølvmønter tilgår Kongehuset, og det er en del af dem, der ligger som en særlig erindringsgave ved kuverterne ved det taffel, hvor begivenheden fejres. Mønterne ligger i et etui, som godt nok kun er af plastic, men som bærer det kongelige monogram (Henrik Gam, pers. meddelelse).

Jeg blev opmærksom på denne skik, da jeg studerede et hovedværk om det danske medaljevæsen. Der gemte sig et par linjer om tidligere såkaldte „bordmedaljer“ (*table medals*) – der var erindringsmedaljer, der dog ikke måtte bæres, som blev givet væk ved kongelige tafler – og skikken med bortgivelse af erindringsmønter blev nævnt (Stevnsborg 1992:25). Videre efterforskning, der medførte henvendelse på kongehusets kabinetssekretariat, bekræftede, at den stadig foregår. Det var derfor, jeg observerede tv-reportagen fra tafler så nøje og med fryd mærkede mig etuiet ved kuverterne. Her fandt jeg jo „det manglende led“ – en mellemform mellem medaljer og mønter, mellem de to værdisystemer, der trods alt tilvejebragte en vis berøring med mine oceaniske rangpenge-systemer.²⁰

Konklusion

Lad mig vende tilbage til Graebers tanker om samfunds centrale værdirepræsentationer som udtryk for magt i bred forstand. I vores samfund er der en deling i to sfærer af værdisætning, der udtrykker sig i to officielle sæt af værdiobjekter: på den ene side penge som det anonyme middel for rigdommens magt og på den anden statsmagts ceremonielle fordeling af ophøjelse, rang og hæder gennem de kongelige regaler, ordener og medaljer. Der er dog spor af, at denne deling tidligere ikke var så udtalt og min *case* med „dronningens mønt“ viser at den endnu ikke er total. I de stillehavs-samfund, jeg har omtalt, ser vi, at rang og penge kan være sammenvævet i et fælles system. Men selv hos os har også mønter del i en kongelig aura.

Marx skelnede mellem „penge“ som den abstrakte enhed for bytteværdi og „mønt“ som den konkrete fremtrædelsesform (se Graeber 2001:100). Mønten har to sider, som Hart har understreget (Hart 1989): På den ene side står dens pålydende, dens værdital, på den anden side monarkens portræt som symbol for nationalstaten. På de danske mønter er desuden præget kronens tegn.²¹ Vi bærer alle i vores punge afbildninger af nationens overhoved og dens øverste regalie. Vores mønter er alle kongelige metonymer.

På trods af deres hverdagsagtige og nu lidet værdifulde fremtræden er mønter stærke symboler for nationalt borgerskab. Det kan ikke undre, at en stor del af befolkningen kvier sig ved at udskifte dem med den overnationale euro.

Selv moderne penge kan undertiden træde ud af deres sædvanlige anonymitet og optræde som tegn på påskønnelse. Jeg tilføjer denne vignette fra Stillehavet.

Under mit besøg i Palau var jeg så heldig at overvære en vigtig ceremoni i landsbyen Melekeok. Det var en *ngasech*, en førstefødselsceremoni. Den unge mor, der blev ført ud midt på landsbygaden, var kun iført et farvet bastskørt og prydet med en værdifuld *bachel*-perle i en snor om halsen. Hendes hud var indgnedet med kokosolie og revet gurkemejerod og var derved blevet gjort smuk og glinsende gul. Kvindelige gæster fra brudgommens familie gik nu frem og smykkede hende med dollarsedler, som klæbede fast til hendes nøgne overkrop.

Det sker, at man i et supermarked i Palaus hovedstad Koror får en dollarseddel tilbage, der er farvet gul. Så ved man, at den har prydet en moders krop på hendes største højtidsdag (Lauterbach 2001:213,n.21).

Noter

Denne artikel er bl.a. baseret på feltarbejde på Rossel Island, Papua New Guinea i 1971-73, 1980 og 1989-1990 og et besøg i Republikken Palau i 1999. Jeg er lic.jur. Henrik Gam, kontorchef i kabinetssekretariatet på Amalienborg, megen tak skyldig for værdifulde oplysninger. Henrik Gam har også velvilligt gennemlæst manuskriptet og rettet fejl.

1. Jeg har skrevet mere udførligt om Rossels skalpenge og udvekslingssystem på engelsk i Liep (1983a, 1995) og på dansk i Liep (1989a). En monografi om rangordnet udveksling på Rossel nærmer sig sin fuldførelse (Liep n.d.b).
2. Ndap-skaller har et hul boret nær den ene ende, og kan bæres som prydelser, men det sker i dag kun med små stykker af ringe værdi.
3. I hvert fald én af Mgwimias *ndap* var fra denne betydningsfulde gruppe.
4. Jeg har skrevet om dødebetalingerne i en antologi, der var med til at påvise deres vigtige betydning i hele cyklen af affinale udvekslinger og dermed ægteskabsalliancer gennem generationer i Massim området, hvor kula-udvekslingen finder sted (Liep 1989b).
5. Jeg formoder, at der i fortiden var mere hierarkiske samfundsforhold i Massimregionen, og at Rossels hierarkiske pengesystem må ses i tilknytning dertil (Liep 1991 n.d.).
6. Der er en større litteratur om Palau-pengene. En nylig artikel (Parmentier 2002) er en god indgang.
7. Den bedste beskrivelse af et østindonesisk hierarkisk udvekslingssystem er skrevet af Susan McKinnon (1991) fra Tanimbar-øgruppen.
8. Om *fine mats* og andre tekstiler i Samoa og Tonga er en god introduktion et særnummer af *Journal of the Polynesian Society* med artikler af Penelope Schoeffel, Phyllis Herda og Adrienne Kaeppler (Schoeffel et al. 1999).
9. Det var disse fintflettede måtter, der gav oprindelse til betegnelsen *fine mats*.
10. Graebers teori er ikke ny. Allerede Karl Helfferich (1927) så penges oprindelse i smykker, og Wilhelm Gerloff (1950) hævdede, at deres oprindelige funktion var som symboler på status og prestige (se Einzig 1966:367,385).

11. I den mundtlige overlevering nævnes denne begivenhed som årsagen til inddragelsen af højrangsskallerne fra et mere frit omløb. Der har antagelig været omstændigheder, der bidrog til, at de dengang dominerende *big men* tog denne beslutning. Fra 1903 var en række plantager, drevet af australiere, oprettet på øen, og unge mænd arbejdede og tjente penge der. Penge og handelsvarer var ved at vinde indpas i de ceremonielle udvekslinger, og de gamle magthavere havde grund til at frygte, at de kunne miste kontrollen over de værdifulde skalpenge (Liep 1983b, 1999).
12. For læsere, der ikke er antropologer, skal jeg oplyse, at kula er et i antropologien berømt eksempel på ceremoniel udveksling. Bronislaw Malinowski (1922) var den første, der beskrev kula-udvekslingen, hvor armringe og Halskæder af skaller cirkulerer hver sin vej rundt mellem partnere på en ring af øer øst for Ny Guinea. Kula-genstande er rangordnede og systemet er endnu et eksempel på rangordnet udveksling.
13. *Bachel* er stykker af itubrudte armringe af en primitiv glasmasse, der er uigennemsigtig og ligner brændt ler. Bogstaveringen *ch* står for et stød. Disse armringe er fundet i grave fra kinesiske udvandrersamfund i Filippinerne, Thailand og Indonesien, der stammer fra 500 f.Kr. til 500 e.Kr. Glasringene stammer sandsynligvis fra Kina. Gravrovne sælger nu genstande fra disse grave til antikvitethandlere og her kan velhavende palauanere nu købe dem. Der er derfor en del bekymring over „forfalskede“ glasperler i Palau i dag (Thijssen-Eptison 1997:38).
14. Kronen som tegn på rigsvåbnet, offentlige bygninger og mønter er dog ikke en afbildning af enevoldskronen, men et design, der har været anvendt siden 1819 (Svane 1994:62).
15. For eksempel skibsreder Mærsk Mc-Kinney Møller (Hof- og Statskalenderen 2004:23).
16. Der er her en parallel til middelalderens donationer af relikvier fra paven i Rom til kirker og klostre ude i Europa. Disse relikvier blev ikke afhændet, men deponeret. De forblev pavestolens ejendom og knyttede modtagerne i et bånd af afhængighed til paven (Geary 1986:183).
17. Modtagere af de forskellige grader af Den kongelige belønningsmedaille angives ikke i Hof- og Statskalenderen (se denne og Stevnsborg 1991).
18. Antallet af sådanne tildelinger har i de senere år været i betydelig vækst; i 2003 blev der tildelt 596 fortjenstmedaljer og 124 belønningsmedaljer, i 1995 var de tilsvarende tal henholdsvis 161 og 45. Denne vækst skyldes formentlig især kvindernes indtog på arbejdsmarkedet (Henrik Gam pers. meddelelse).
19. Alle produktionsfaktorer som arbejdskraft, produktionsmidler og kapital omsættes på markedet for penge, og alle produkter og forbrugsgoder gør det ligeledes.
20. Jeg gør opmærksom på, at den ovennævnte kulturelle barriere mellem penge og medaljer som værditegn blev understreget af såvel overinspektøren på Nationalmuseets mønt- og medaljesamling som mine kontakter i kabinetssekretariatet. De anerkendte ikke, at erindringsmønter uddelt ved et kongeligt taffel kunne have nogen lighed med medaljer. Jeg har dog her valgt ikke at følge den „indfødte model“, men vedstå min egen fortolkning.
21. Mere nøjagtigt bærer de danske 10 og 20 kroners mønter dronningens kontrafej; 5, 2, og 1 kronen hendes monogram. Alle mønter bærer kronesymbolet (bortset fra en ny serie 20 kroners temamønter i begrænset oplag, der på bagsiden har afbildninger af danske tårne). Vores pengesedler adskiller sig ved ikke længere at bære nogen kongelig symbolik. De refererer kun til Danmarks Nationalbank. Indtil 1952 bar de det lille rigsvåben med kronen (Jensen 2001).

Litteratur

- Bartholdy, Nils G.
 1995 Danmarks våben og krone: historisk baggrund og retningslinjer for brug i nutiden.
 København: Kulturministeriet.
- 1999 Ordener. I: Den store danske encyklopædi, bd. 14:519-21.
- Bateson, Gregory
 1973 [1935] Culture Contact and Schismogenesis. I: Gregory Bateson: Steps to an Ecology of Mind.
 Frogmore, St. Albans, Herts: Paladin.

- Boesen, Gudmund
1986 Danmarks riges regalier. København: Gyldendal.
- Christensen, Rolf
1998 Danske ordensinsignier: de kongelige danske ridderordners insignier i Ordenskapitlets samling. Næstved: Forlaget Devantier.
- Crump, Thomas
1981 The Phenomenon of Money. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dalton, George
1965 Primitive Money. *American Anthropologist* 67:44-65.
- Einzig, Paul
1966 Primitive Money: In its Ethnological, Historical and Economic Aspects. 2. udg. Oxford: Pergamon Press.
- Geary, Patrick
1986 Sacred Commodities: The Circulation of Medieval Relics. I: A. Appadurai (ed.): The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerloff, Wilhelm
1950 Gesellschaftliche Theorie des Geldes. Innsbruck: Universitas-Verlag Wagner
- Graeber, David
2001 Toward an Anthropological Theory of Value: The False Coin of Our Own Dreams. New York: Palgrave.
- Hart, Keith
1986 Heads or Tails? Two Sides of the Coin. *Man* 21:637-56.
- Helffferich, Karl
1927 Money. London.
- Hof- og Statskalenderen
2004 Kongelig Dansk hof- og statskalender. København: IT- og Telestyrelsen.
- Jensen, Jørgen Steen
1999 Medalje. I: Den store danske encyklopædi, bd. 13:90-1.
2001 Danske mønter og sedler: krone og øre fra 1875 til i dag. København: Aschehoug.
- Kopytoff, Igor
1986 The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process. I: A. Appadurai, (ed.): The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krämer, Augustin
1926 Palau. 3. Teilband. I: G. Thilenius (ed.): Ergebnisse der Südsee-Expedition 1908-1910. II Ethnographie: B. Mikronesien Band 3. Hamburg: L. Friedrichsen.
- Lauterbach, Claudia
2001 Von Frauen, Machtbalance und Modernisierung. Das etwas andere Geschlechterverhältnis auf der Pazifikinsel Palau. Opladen: Leske + Budrich.
- Liep, John
1983a Ranked Exchange in Yela (Rossel Island). I: J.W. Leach & E.R. Leach (eds.): The Kula: New Perspectives on Massim Exchange. Cambridge: Cambridge University Press.
1983b "This Civilising Influence": The Colonial Transformation of Rossel Island Society. *The Journal of Pacific History* 18:113-31.
1989a Krydspejlinger: fra finanslivet på en sydhavso. I: K. Hastrup & K. Ramløv (ed.): Kulturanalyse: fortolkningens forløb i antropologien. København: Akademisk Forlag.
1989b The Day of Reckoning on Rossel Island. I: F.H. Damon & R. Wagner (eds.): Death Rituals and Life in the Societies of the Kula Ring. DeKalb: Northern Illinois University Press.

- 1991 Great Man, Big Man, Chief: A Triangulation of the Massim. I: M. Godelier & M. Strathern (eds.): *Big Man and Great Men: Personifications of Power in Melanesia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1995 Rossel Island Valuables Revisited. *The Journal of the Polynesian Society* 104:159-80.
- 1999 Pecuniary Schismogenesis in the Massim. I: D. Akin & J. Robbins (eds.): *Money and Modernity: State and Local Currencies in Melanesia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- 2003 Making Interest in the Pacific. *Anthropological Notebooks*. Ljubljana: Slovene Anthropological Society 9(1):49-59.
- n.d.a Ranked Exchange: Dimensions and Transformations. I: A. Strathern & P. Steward (eds.): *Exchange and Sacrifice* (under udgivelse).
- n.d.b A Papuan Plutocracy: Ranked Exchange on Rossel Island. Monografi (under udarbejdelse).
- McKinnon, Susan
- 1991 *From a Shattered Sun: Hierarchy, Gender, and Alliance in the Tanimbar Islands*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Malinowski, Bronislaw
- 1921 *The Primitive Economics of the Trobriand Islands*. *Economic Journal* 31:1-15.
- 1922 *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mosko, Mark
- 2000 Inalienable Ethnography: Keeping-While-Giving and the Trobriand Case. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 6:377-96.
- Parmentier, Richard J.
- 2002 Money Walks, People Talk: Systemic and Transactional Dimensions of Palauan Exchange. *L'Homme* 162:49-80.
- Schoeffel, Penelope, Phyllis Herda & Adrienne Kaeppler
- 1999 *Kie hingoa* "Named Mats", *ie toga* "Fine Mats" and Other Treasured Textiles of Samoa and Tonga. *The Journal of the Polynesian Society* 108. Special issue.
- Svane, Erling
- 1994 *Det danske rigsvåben og kongevåben: udvikling og anvendelse*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Stevnsborg, Lars
- 1991 *En allerhøjeste påskønnelse: den kongelige belønningsmedaille 1865-1990*. København: Ordenshistorisk Selskab.
- 1992 *Danmarks riges medaljer og hæderstegn 1670-1990*. København: Ordenshistorisk Selskab.
- Thijsen-Etpison, Mandy
- 1997 *Palau: Portrait of Paradise*. Koror, Palau: NECO Marine Corp.
- Weiner, Annette B.
- 1992 *Inalienable Possessions: The Paradox of Keeping-While-Giving*. Berkeley: University of California Press.

